

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

„TÜKRÖCSKE. EGGY FICZKÓPOÉTA SZÁMÁRA”.

(Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása)

Hogyan lehet az, hogy e költőnek szinte még nevét is teljes feledés borította a *Psyché* megjelenéséig. Hiába írta 1943-ban Weöres Sándor a *Diárium* című lapba kihívó című cikkét: „Egy ismeretlen nagy magyar költő, Ungvárnémeti Tóth László”¹ — a kihívás pusztába kiáltott szó maradt. A filológiai irodalom sokáig csak néhány vándorló közhelyet hurcolt cikkről cikkekre, kézikönyvről kézikönyvre. Ezeknek egy részéről Kerényi Károly mutatta ki, hogy eleve, az ő szavával élve „szörnyű akribeiátlanság” szülöttei, tévedések.² Görög tragédiájának köszönheti, hogy legalább néhány klasszikus filológus törődött vele; Ponori Thewrewk Árpád elég felületesen ismertette *Görög verseit*,³ Kerényi Károly tisztázta a *Nárcisz* és az *Athéni tragédia*, valamint a hellénisztikus idillköltészet kapcsolatait, Waldapfel Imre pedig Terhes Sámuelnek költőnk elleni támadásátn fölfedezte a francia „Querelle des Anciens et des Modernes” kései visszhangját.⁴ Ezúttal meg nem értésének rejtélyéhez szeretnék néhány adalékkal hozzájárulni.

Szegény volt és alulról jött. Hitehagyott lett, hogy előbbre jusson — de katolizálása sem oldotta meg pánzgondjait. Kötetei egy, illetve három évvel azután jelentek meg, hogy Napoleont Szent Ilonára száműzték, és a Szentszövetség öröknek ígérkező rendjével berendezkedett a kontinensen. A maradi nemesi közvélemény igazolva látta konzervatív elveit. Napoleon megbukott, tehát diadalmaskodott az „ősi virtus”. Tóth László annyira-amennyire alkalmazkodott a közízléshez, naptári szentjei közé fogadta verseiben az obligát világhódító Attilát, de minden alkalommal nyomatékosan hangsúlyozta — Berzsenyi Dániel módjára —, hogy ma már a magyar nem a harcban, hanem a tudományban vitézkedik. A harci és a tudományos dicsőség együttes alkalmazásának közhelyét a magyar költészetben talán Ányos Páltól számíthatjuk; de még ilyen hosszú előtörténet után is meglepő, hogyan kerül Tóth Lászlónál a *Magyar dicsőség* című versben együvé a hunok királya, Isten vasvesszeje — valamint a pesti egyetem és könyvtár, a polgárosodás és haladás e két műhelye, német vagy szlovák származású egész professzori karával együtt.

Van azonban egy olyan verse is, ahol allegorizáltan ugyan, de alig félreérthetően, hitet tesz Napoleon, illetve az ő személyében megtestesülni vélt haladás mellett:

Volt bére hajdan. Máriusz, a' minap
Roppant hadaknak teljes Urok, 's Fejök,
Most a szerencse, 's a' kegyetlen
Sulla dühének az áldozatja.

¹ Weöres Sándor: *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788—1820)* Diárium IV. (XIII.) évf. 12. sz. 1943. dec. 271—274.

² Kerényi Károly: *Görög tragédiánk*. EPHK 1918. 42—51.

³ Ponori Thewrewk Árpád: *Egy magyar mint görög versíró*. Nyelvtudományi Közlemények 1876. 443—456.

⁴ Waldapfel Imre: „Görög tragédiánk” — egykorú bírálója. EPHK 1930. 70—75.

Nincsen barátja, nincs sehol enyhelye.
Üzöbe vették még azok is, kiket
Csupán csak egy tekintetének
Menyköve is ki csapott helyökből:

Őtet pedig még mostan is, a'mikor
Földönfutóvá tette is a világ;
A régi Carthágó le szállott
Hamvain is vidoritja Lelke.

Mert érzi aztat, hogy neki mostan is
Nem más, hanem tsak sorsa hibázhatik,
'S bár a' Chaósz tátogna is rá,
Máriusz Ó: ugyan a'ki hajdan.

(Máriuszhoz a Carthágó dűledékein⁵)

Ugyanígy Napóleonra céloz *Archiméd pontja* című epigrammájában is, amelyet Weöres Sándor méltán becsül oly sokra.

Másképp gondolkozott tehát politikailag, mint a közvélemény, s ez halálos vétek. Terhes Sámuel, miközben első gúnyiratában, a *Tükröcskében* kígyót-békát összehord költőnk ellen, nem is mulasztotta el erkölcsi jellegű vádjai mellé a politikaikat is fősorakoztatni. Kezdte mindjárt a leggyűlöletesebbel, az „egyenlősítéssel”. „Jó, hogy a' Simándi Asszonyi-Gyűlésben a' Tisztválasztás alkalmatosságával (ld. 20. lapon, U. T. L.) Ügyésznek nem választaték; mert bizonyosan *ad novam divisionem* citáltatta volna a' roppant Világ *Compossessorait*, és találd ki, Károly, ki eleibe? Kétség kívül, mivel a' Ficzko Poéta is volna, egyszersmind, Zeusz eleibe. Bezeg megjárta volna úgy Eszterházi (sic) Herceg, ha minden *Individuum* egyenlő *rátát* kapott volna; mert a' száraz-földnek mintegy kilentzedfél száz milliomodnyi részével be kellett volna érni szegénynek.”⁶

A gáncsoskodó abban látja Ungvárnémeti Tóth László elvetemedettségének minden okát, „hogy neki egy talpalatnyija sincs a' föld színén.” „Ezért vetemedett a' Doctori Tudomány tanulására is, hogy a paprágot, a' mire pedig először szándékozott, elkerülvén, nagyobb Freigeist lehessen.”⁷

A birtokos teljes gyűlöletével támad a birtokon kívülre, arra, aki nem tért haza megelégedett Marsként a francia táborúkból otthonába, hogy itthon Apollónak szolgáljon, azaz rímes pipadalokat szerkesszen, hanem aki más urat nem ismer Apollón kívül, és a hazáról forradalmi módon úgy vélekedik, hogy nem kész, hanem meg kell csinálni.

„A' Haza, mint Társaság, mint olyan Test, mellynek minden taga élő egész, velünk, bennünk, 's általunk él, hal; szaporodik 's fogyatkozik. Ő vagyon mi bennünk, nem mi ő benne, ő virágozik mi általunk, nem mi ő általa, 's újul mivelünk, nem mi ő vele. Mért várnók azért, hogy a' vak történet, 's a kába *Találom* újítson bennünket? Nem díszesb, nem igazságosb, s nem tanácsosb e, — okos igyekezetünk, s munkás szorgalmunk után reményleni, s kívánni azt, a mire már most is szükségünk vagyon. Ha ez igaz, úgy nekem is, Hazám tagának, mint akármellyikünknek, vagyon arra ussom, Hanc veniam petimusque demusque vicissim, hogy a szabad, s törvényes utokon újíthatok, vagy ami nekem mind egy, mert csak ezen esetben vagyok helye az újításnak, javíthatok.”⁸

⁵ Ungvár-Németi Tóth László versei: Pest. 1816. 15.

⁶ Terhes Sámuel: *Tükröcske, Egy Ficzko-poéta' számára. Első darab azon esetre, ha a Ficzko nem szelidül.* 1816. h. n. 12.

⁷ i. m.

⁸ *Két poétai levél. I. Tekintetes Czinke Ferencz uré Tóth Lászlóhoz, II. Tóth László, tekintetes Czinke Ferencz úrhoz.* Pest, 1816. 15.

A politikai gácsoskodáshoz, hogy még hatásosabb legyen ellenfelének lejáratása, Terhes Sámuel erkölcsi kifogásokat is csatolt. Szerinte ugyanis Ungvárnémeti Tóth László romlott vérű, mert „Selbstbefleckung”-ot űzött, ennek folytán impotens lett és ez „természeti alapja” versei hidegségének és keresettségének. Azért is mert orvosnak, hogy baját kikúrálja.

Ungvárnémeti Tóth László nemcsak a politikai közfelfogással szállt szembe, hanem a közkeletű keresztény stóicizmussal is. Második episztolájában, amelyet Sennovicz Mátyáshoz írt fia halálára vigaszul, teljesen szembefordul a bevált stóikus-keresztény sablonokkal; a halál kérdésében mer pesszimista lenni, önértéknek tekinti a fájdalmat és a gyászt, az embert pedig oly nyomorultnak, akin a sírás segít, nem az elfojtás. A gyász és a vigasz tematikus lehetőségét a költő kihasználja és általában megtámadja a stóikus magatartást:

Ismerek egy fiatal Bölcsöt, kiben a' kis Epictét,
'S a' Cicero Paradoxumi annyira meg gyökereztek,
Hogy már is csupa vén Stoicusz. Mord szüntelen; éles
Többnyire; durva gyakran; 's olly nagy Phantasta szegényke
Mint minden Stoicusz. — Nem több, mint husz évet ért még,
A'mikor elcsalván egy játék-szinre baráti
Ugy meg tartóztatta magát (egy Római Császár'
Példáját követé) hogy még szemeit sem emelte
Volna fel a' helyeken, hol mások tapsot ütöttek —
Mászor egy útjában meg hija ebédre barátja,
'S nem marad. Ah kérem, hogy hogy ne maradna Barátom!
Nem tehetem, köszönöm, mond a' Bölcs, még ma haladnom
Kellene, meszsze megyek, mindjárt indulok. — Azomban
Meg marad a' faluban hálásra is. Így hazud a'Bölcs.
Meg virrad, 's hírül adják a' birtokos Urnak,
Hogy ma is itt látták, kit tegnap ebédre marasztott.
Hát, így szóla az Ur, (a'mint meg lelte az utast)
Meddig ment, 's mennyit haladott volt? Meszsze, Barátom!
Meszsze haladtam igen, — felel a' Bölcs, — annyira mentem,
Hogy ha talán semmit nem kaphatnék is ezentől,
A'mit ebédre egyem, — nem fogna keservesen esni —
Ez, 's több ilyen eset másoknak nagy lehet, — engem,
'S többeket olyanokat, mint én, kaczagásra fakasztott.
Egy más ostoba Bölcs meg hallván Apja halálát:
„Jól járt a' nyomorult, úgy mond, bár annak előtte
Kellott volna neki el költözködni, hogy engem
Nemze szegény: úgy most ő is régóta pihenne,
Én sem tudhatnám, melly rosz, 's melly kinos az élet!
Más, a'mint hírül adják neki, hogy fia meg holt:
Jól tudtam, mondá, hogy meg fog halni szegényke!

(Sennovicz Mátyáshoz.⁹)

Vincének írott episztolájában arra is vállalkozott, hogy az értékhierarchia központi helyére illessze az önösség ösztönét, az önzést. Ennek is csak viszonylagos jóságát hajlandó elismerni azonban, mert teljesen jó semmi sincs a földön. Nem csoda, hogy verse végén az árnyékszékét hozza hasonlatul; az ember csak a nyílt és a színlelt önzés között választhat, szerinte az előző a szebb, és még ez is „camarina”-szagú:

Megmondom. Nem egyéb céloom, mint sem hogy imennek
Adjam okát, hogy az ember egyik bünt, s vétket akarván
Irtani, a' másokra bukik. Mert mit cselekedjél,

⁹ Ungvár-Németi Tóth László: *i. m.* 98—99.

Vagy meg vallod, hogy szereted magad'! — evvel egészen
Fel fogod a' Camarina tavát izgatni — ne bántsд ezt,
Vagy szined veszted, — még rutabb bünbe sikamlol.

(*Vinczéhez a' Szint-vesztésről.*¹⁰)

Tóth László magasabbra helyezte a célt, mikor teljes erővel az orvostudomány tanulásának feküdt, minthogy állítólagos baját meggyógyítsa. „Freigest”-lelke a rút világ fölé röpítő varázstudományt látott az orvostudományban, valóságos csodaerőt. Pindarosz költészetének rokonát, amelyben a múzsák igaz testvérét üdvözölhette. Legnagyobb „karriert” az a görög epigrammája csinálta, amelyet a címzett, Lorenz Oken közölt „Isis” című folyóiratában. Saját magyar fordításában:

OKENHEZ

Bátorra teszi böles követőjét Muza. Szerencse
Védi habok közt is a' magahitte merészt!
Legfőbb Istennék: Bátorság, Muza, Szerencse:
Boldog az, a' ki nekik gyűjtogat áldozatot.¹¹

Oken Kant filozófiáját természetfilozófiává szélesítette. A fény természetét és az érzékszerveket kutatta nagy eredménnyel, mint a romantika egyik vezető teoretikusa, hirdette mikrokozmosz és makrokozmosz összefüggéseit. Lapját merészen hirdetett szabadságesszméi miatt kitiltották Jénából. Az elsők között vizsgálta összehasonlító alapon az emberek és az állatok csontrendszerét, és plótinoszian görögös, a lényeket természettudományos-misztikus hierarchiába fűző filozófiája még Goethére is nagy hatást gyakorolt.¹² Oken gyönyörködéssel olvashatta a fiatal magyar orvos görög versét, és véleményem szerint Ungvárnémeti Tóth László kozmikus fényimádata is összefügghet Oken filozófiájával. Weöres Sándor éppen ezt a fényimádó verset, becsülte legtovábbra, melynek címe: a *Világosság*.

Fel tetszik a' Hold, — áldott tünemény!
S erőt veszen lány fénye a' ködön,
Látunk hegyet, völgyet, halmot, 's gödröt,
Látunk mindent, csak hogy homályosan,
Fel tetszik a' Nap is! Fut a' setét,
Nincsen setét! mert a' világos Aether
Minden ködöt, s' homályt el kergete.
Látunk, mindent látunk, mindent tudunk,
Tisztán, világosan látunk, 's tudunk.
Nem kell üvegszem, mégis messze látunk;
'S nem kell hitel, mivel látunk, 's tudunk.¹⁵

Néhány év alatt jutott el a hagyományos, iskolásan klasszicista műveltségtől, amelyet kedves tanára, Karlvczky Zsigmond jelképezhet, egészen az európai romantika forradalmian új gondolataiig. Ebből is magyarázhatjuk az ellene irányuló konzervatív támadás indulatát. Kazinczy hiába tett meg mindent propagálására. *Nárcisz*, görög tragédiája is legnagyobbbrészt visszhangtalan maradt. Talán azért, mert ebből a tragédiából is idézhetünk olyan részleteket, amelyek magányát, szegénységéből és gondolataiból különbözőségéből fakadó elszigeteltségét vallják meg, azaz szubjektív,

¹⁰ i. m. 110.

¹¹ *Ungvár-Németi Tóth László Görög versei*. Pest. 1818. 94—95.

¹² Vö. *Goethe—Handbuch*. Herausgegeben von Dr. Julius Zeitler. III. Bd. Stuttgart, 1918. 59.

¹³ *Ungvárnémeti Tóth László versei*. 13.

lírai töltéssel telítik Nárcisz figuráját. Néereusz például így beszél a II. „nyílás”, azaz felvonás 10. jelenetében:

A' másik bibédet is tudom:
Az fáj, hogy elméd, bölcs tanácsod, szép eszed,
Tudományod, ékes nemzedet, 's fényes neved,
Minthogy szegény vagy, nem szereznek érdemet,
Mások pedig, kik gazdagabbak, bár csekély
Értelmők, alacson karjuk, — a' kézművesek
's némelly kufárok élhetetlen gyermekik
Fejedelmi Tisztet, ritka fényes hivatalt
Viselnek. — Ez fáj, ugye Nárciszkém neked?¹⁴

1819-ben latin emlékversben búcsúzott barátjától, Győry Sándortól. Az is szegény volt, fiatal orvostanhallgató, akit külföldön becsültek, itthon pedig semmibe vettek. Amikor egy év múlva, harminckét éves korában ő is meghal, hasonló körülmények között, senki sem írt rá emlékverset. Kazinczy megkísérelte legalább hagyatékát megkapni — benne egy nyomdakész orvosi mű, latin nyelvű disszertációja kéziratával — de a hagyaték végül is egy bécsi magyar ágens kezén tűnt el.

Csak napjainkban, Psyché, a képzeletbeli költőnő állított neki méltó emléket. Nagyon örvendetes, hogy Weöres Sándor művének függelékeként most már közközén forognak Ungvárnémeti Tóth László válogatott versei. Kívánatos lenne azonban minél előbb összegyűjteni összes, kötetben részben még meg sem jelent, különböző nyelvű verseit, valamint nagyon érdekes esztétikai tanulmányait.

László Szörényi

„TÜKRÖCSKE EGGY FICZKÓPOÉTA SZÁMÁRA”

(*On the critical reception of László Ungvárnémeti Tóth*)

Ungvárnémeti Tóth is one of the forgotten poets of Hungarian literature. The paper detects why. The main cause is U. Tóth's confrontation with his contemporaries politically and poetically as well. Born in a poor family, living in the Hungary of great estates without owing even a small estate, studying to be a doctor to be able to conquer nature, he wrote poems in Greek and in Hungarian. His works were published just after the fall of Napoleon and praised — though not straight-forwardly — Napoleon. He tried to accommodate himself to the circumstances but could not. He dared to write even on human equality; he could not swallow the widespread and almost compulsory Christian-stoic way of thinking. In his views on poetry he got near Romanticism. The conservative attacks against him (especially that of Samuel Terhes, giving the title of this paper „Little Mirror for a Fellow of a Poet”) were aimed at his thoughts, his poetry and even at his private morals. After his death at the age of 32, his works were soon completely forgotten in spite of the preserving efforts of Kazinczy. A complete edition of his works is recommended and urged in the paper.

¹⁴ *i. m.* 157—158.